

DOKTORI (PhD) ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

KAPOSVÁRI EGYETEM

GAZDASÁGTUDOMÁNYI KAR

Regionális Gazdasági- és Statisztika Tanszék

A doktori iskola vezetője:

Dr. UDOVECZ GÁBOR DSc

MTA doktora, egyetemi tanár

Témavezető:

Dr. habil SARUDI CSABA CSc

egyetemi tanár

a közgazdaságtudomány kandidátusa

**A REGIONÁLIS POLITIKA HATÁSA
A NYUGAT-DUNÁNTÚLI TÉRSÉGRE**

Készítette:

dr. CSANÁDI ÁGNES

KAPOSVÁR

2012

1. A KUTATÁS ELŐZMÉNYEI, CÉLKITŰZÉS

Közel fél évtizeden át a kistelepülések költségvetési tervezésével, illetve fejlesztéseik tervezésének irányításával és ellenőrzésével foglalkoztam, ami jelentős szakmai tapasztalatszerzést biztosított számomra. Mintegy hét éve dolgozom a Zalaegerszegi önkormányzat pénzügyi bizottságában. Mint bizottsági tag gyakran részt vettem a megyei területfejlesztési tanács ülésein, bekapcsolódtam a regionális és megyei területfejlesztési tervek, valamint a városi településfejlesztési tervek kidolgozásába, véleményezésébe.

A főiskolán terület- és településfejlesztési, illetve önkormányzati témájú szakdolgozatok témavezetési feladatait láttam el. E feladatok kapcsán szereztem tapasztalatokat Zala megye több kistérségére vonatkozóan. Mindezen előzmények motiváltak abban, hogy disszertációm témájaként a terület- és településfejlesztés vizsgálatát válasszam.

Kutatásomban az alábbi *célkitűzéseket* fogalmaztam meg:

1. A területfejlesztési tervezés mechanizmusának, a különböző szintű és időtávú tervek egymásra épülésének, tartalmának és funkciójának vizsgálata megyei, kistérségi és települési szinten.
2. A terület- és településfejlesztési tervek finanszírozási feltételeinek elemzése, különös tekintettel a hazai decentralizált források, az önkormányzatok felhalmozási forrásai és az uniós támogatások nagyságrendjének és időbeni változásának bemutatására.
3. A különböző jogállású, méretnagyságú és fejlettségű települések településfejlesztési támogatásának és forrásszerző képességének elemzése.

A fenti célkitűzések megvalósítása érdekében a következő feladatokat végzem el:

1. Áttekintem és értékelem a területfejlesztési tervezés gyakorlati kérdéseit és tapasztalatait Nyugat-Dunántúlon, Zala megyében, a megye kistérségeiben,

valamint Zalaegerszeg, Zalakaros és Csesztreg települések (mint „nagyváros”, kisváros és hátrányos helyzetű ÖNHIKI-s kisközség) vonatkozásában.

A következő kérdésekre kerestem választ:

- a) Hogyan történik a területfejlesztési tervezés, milyen szervezetek (testületek) alakítják és hagyják jóvá a hosszú távú koncepciókat, és középtávú programokat, illetve a tervezés során miképpen érvényesül a partnerség elve.
 - b) Mi a különböző típusú tervek rendeltetése, hogyan néz ki a tervek egymásra épülése, az alsóbb szintű tervek felsőbb szintű tervekhez való illeszkedése.
 - c) Hogyan történik a területi (regionális, megyei, kistérségi) és települési érdekek érvényesítése a különböző szintű tervek esetében.
- 2) Bemutatom a terület- és településfejlesztés forrásrendszerét, ezen belül elemzem az uniós és hazai támogatási rendszer működését.
 - 3) Az 1996 és 2008 közötti időszakra nézve megvizsgálom a hazai decentralizált területfejlesztési célú támogatások alakulását országos, regionális, megyei, kistérségi és települési szinteken, továbbá értékelem a pályázati és támogatási rendszer működésének tapasztalatait. Ugyanezeket a témaköröket az uniós támogatásokra vonatkozóan is megvizsgálom.
 - 4) Az önkormányzatok településfejlesztési forrásait Zalaegerszeg, Zalakaros és Csesztreg települések költségvetésének elemzése alapján mutatom be, kiemelten vizsgálva a költségvetés felhalmozási bevételeinek alakulását. A kistépülések fejlesztési lehetőségeinek vizsgálatánál figyelembe veszem Felsőrajk és Zalacséb adatait is. Kitérek arra is, hogy a különböző méretű és fejlettségű települések fejlesztési pozícióját mennyiben befolyásolja a kötelező és az önként vállalt feladatok ellátásának forrásigénye, illetve a pályázati önrész „előteremtésének” lehetősége.

2. ANYAG ÉS MÓDSZER

Az értekezés felépítése a Kaposvári Egyetem Doktori Szabályzatának előírásait követi. A vizsgálatok a területfejlesztés terén Zala megyére és kilenc kistérségére vonatkoznak. A településfejlesztés fontosabb jellemzőit, és a területfejlesztéssel való kapcsolatát három különböző méretű és funkciójú település (megyeszékhely város: Zalaegerszeg, kisváros: Zalakaros, kisközség: Csesztreg) fejlesztési tervei, támogatási forrásai, költségvetési teljesítési adatai, és mélyinterjúk alapján mutatom be.

A kutatómunkát szekunder és primer forrásokra alapozom. A szekunder kutatás keretében összevetem az első és második Országos Területfejlesztési Koncepció, a Nyugat-dunántúli régió és Zala megye területfejlesztési koncepcióinak és programjainak célrendszerét. Megvizsgálom a célok közötti összhangot, kiterjesztve ezt az első és a második nemzeti fejlesztési tervekre is.

A hazai területfejlesztési támogatások több mint egy évtizedre vonatkozó adatai a Nemzeti Fejlesztési és Gazdasági Minisztérium honlapjáról származnak. Az adatok mögöttes forrása: 1996-2006 között a Magyar Államkinestár adatbázisa, a 2007-2008-as évekre a regionális fejlesztési tanácsok adatbázisa.

A statisztikai elemzésekhez a KSH hivatalos kiadványaiból és internetes adatbankjából származó adatokat használtam fel. A pályázatokra és a megítélt támogatásokra vonatkozó adatok az internetről (www.emir.nfu.hu; www.ngm.gov.hu; www.westpa.hu), valamint a Nyugat-Dunántúli Regionális Fejlesztési Tanács és Fejlesztési Ügynökség gondozásában megjelent „Nyugat-dunántúli Régió – Múlt Jelen Jövő” című kiadványából és más dokumentumaiból származnak.

A településfejlesztés elemzéséhez három település költségvetési beszámolóinak adatait használtam fel. Az adatok eléréséhez saját adatgyűjtést végeztem.

A témafeldolgozás jobb megalapozása érdekében a szekunder forrásokat (témához kapcsolódó, rendelkezésre álló adatok, tanulmányok, információk összegyűjtése, rendszerezése, feldolgozása, stb.) „első kézből származó” adatokkal és információkkal egészítettem ki. Ehhez primer kutatást végeztem, mélyinterjúkat készítettem a települési önkormányzatok település- és területfejlesztéssel foglalkozó vezető tisztségviselőivel, valamint a Zala Megyei Területfejlesztési Tanács és a Nyugat-dunántúli Regionális Fejlesztési Ügynökség tervezőivel. A Lenti önkormányzat pénzügyi vezetőjétől pedig egyes költségvetési adatok mögötti gazdasági eseményekről, folyamatokról gyűjtöttem információt.

3. EREDMÉNYEK ÉS ÉRTÉKELÉSÜK

3.1. A terület- és településfejlesztési tervek

A fejezetben bemutatom és értékelem a területfejlesztési törvény megjelenése (1996) óta készített területfejlesztési koncepciókat és középtávú fejlesztési programokat (összesen 18 terv és program) Nyugat-Dunántúlra, Zala megyére, a megye kistérségeire és három településre (Zalaegerszeg, Zalakaros, Csesztreg) vonatkozóan. Csesztreg, mint kistelepülés fejlesztési lehetőségeinek vizsgálatánál figyelembe veszem Felsőrajk és Zalacséb adatait is, míg Zalakaros fejlesztési kondíciójának elemzésénél egy másik gyógyvízkinccsel rendelkező kisváros, Lenti fejlesztési pozíciójára is kitérek. A vizsgálat fő szempontjai: a tervek tartalma, egymásra épülése, az alsóbb szintű tervek illeszkedése a felsőbb szintű tervekhez (Országos Területfejlesztési Koncepcióhoz, az első és a második nemzeti fejlesztési tervhez).

A *Nyugat-dunántúli régióban* 1996-ot követően két területfejlesztési koncepció készült.

Az *első koncepcióban* (1998-2013) pozitívnak tekinthető, hogy a tervezés során érvényesült az alulról építkezés, a koncepciókészítéshez felhasználták a régió megyéinek és több kistérségének fejlesztési terveit. A tervezés során teljes egészében figyelembe vették az első OTK Nyugat-Dunántúlra vonatkozó fejlesztési irányait, (gazdaság-, humán- és műszaki infrastruktúra-fejlesztés), amelyeket kiegészítettek a régió saját céljaival (pl. környezetvédelem, vidékfejlesztés).

A 2007-2020-ra szóló *második koncepció* kidolgozását is segítette, hogy az új 2005. évi OTK a Nyugat-Dunántúlra is megfogalmazta a főbb területi célokat, amelyeket értelemszerűen beépítettek a régió területfejlesztési tervébe. A második koncepció a korábbi jövőkép („területi kiegyenlítődés és környezetkímélő gazdasági struktúraváltás”) helyett egy újat, ún. „zöld

jövőrégiót” vizionált. Abban is különbözik az előzőtől, hogy a fejlesztési irányokat különböző területi szintekre is lebontja és a jövőkép elérése érdekében konkrét célokat jelöl meg.

1996-ot követően **Zala megyében** is két koncepció készült. Az *első (1996-2010) koncepciót* egyrészt a helyi (kistérségi) adottságok, illetve az alulról jövő igények rendezése, másrészt a felülről jövő (területi, ágazati) szempontok beépítése jellemzi. A megye jövőképét a régióéból levezetve a „környezetkímélő gazdasági struktúraváltás és területi kiegyenlítődés” jelenti. A koncepció hosszú távú stratégiai céljai tartalmazzák a megye sajátosságaiból eredő feladatokat (pl. ipari szerkezetátalakítás, kistérségek népességmegtartó képességének fokozása, megújuló energia), a középtávú célok között pedig a mennyiségi hiánypótlás (műszaki infrastruktúra-fejlesztés) jelenik meg. A koncepció értéke a kistérségi szintű fejlesztési célok számbavétele, továbbá a korábbiaktól eltérő szemlélete, miszerint a helyi, a megyei, a régiós és az országos területi és ágazati koncepciók összerendezésével kísérelt meg irányokat szabni a megye fejlődésének. A pozitívumai ellenére a megyei koncepció inkább programnak, mint stratégiának tekinthető, mert a területrendszer szinte minden elemére aprólékosan határoz meg feladatokat és nem képez súlypontokat.

A megye *második koncepciója (2007-2020)* a „jövő megújuló zöld megyéje” elnevezéssel új jövőképet vizionál. Hosszú távú céljai között olyan fontos kihívások jelennek meg, mint a gazdaságfejlesztés, a jól képzett munkaerő megtartása és megszerzése, a hátrányos helyzetű kistérségek felzárkóztatása és az aprófalvak életesélyének javítása.

A **kistérségek koncepciói** 2004 előtt „ad hoc” jelleggel készültek. A tervezést az esetek többségében nem a települések közötti fejlesztési összhang megteremtése motiválta, hanem az, hogy a tervek meglétét a pályázati forrászerzés feltételül szabták. A kistérségek koncepciókészítését kezdetektől

fogva az alulról építkezés, a települési tervek rendszerbe foglalása jellemezte. A célok kijelölésében az önkormányzatok és a jól lobbizó vállalkozások voltak a meghatározók, a lakosság szerepe minimális volt.

A kistérségi koncepciókra jellemző, hogy célkitűzéseik nagyon általánosak, esetenként szinte az országos célok szó szerinti átvételét jelentik, így nem igazán válnak kézzel foghatóvá bennük az adottságokhoz igazodó fejlesztési törekvések. Negatívumnak számít az is, hogy a célok súlyozása elmarad, sokféle cél és azok túlzott részletessége jellemző rájuk.

A *települési szintű tervezés* vizsgálata Zalaegerszegre, Zalakarosra és Csesztregre terjedt ki. *Zalaegerszeg koncepciójában (2007-2020)* kiemelésre került, hogy a versenyben maradáshoz a városi élhetőséget, a versenyképességet és a fenntarthatóságot hosszú távra kell biztosítani. A koncepció pozitívuma, hogy készítői és a város vezetői felismerték: a város harmonikus fejlődése csak vonzáskörzetével együtt valósulhat meg, amiben a civil és versenyszférának egyaránt részt kell vennie.

Zalakaros koncepciójának (2000-2010) jövőképe: magas színvonalú gyógyhely szerepkör elérése és a kistérség multifunkcionális centrumává válása. A városfejlesztési terv a megyei területfejlesztési koncepcióhoz, valamint a kistérség településeinek fejlesztési elképzeléseikhez igazodik.

Csesztreg kisléptékű fejlesztési elképzelései miatt nem tartotta szükségesnek koncepció készítését a vizsgált időszakban.

A különböző szintű *középtávú területfejlesztési programok* a saját és a felsőbb szintű koncepciókra épülnek, de kitekintenek az országos tervekre is. E programokról is elmondható, hogy sok célt jelölnek meg és nem rajzolódnak ki bennük a súlyponti irányok.

A *régió 2000-2006-ra szóló programját* tartalmilag összehangolták a Strukturális Alapok célterületeivel, ami lehetővé tette az előcsatlakozási alapok, majd később a Strukturális Alapok és a különböző nemzeti források

igénybevételét. A régióban a 2007-2013-as időszakra két program készült. Az egyik egy *átfogó fejlesztési program*, ami a célok teljes körét tartalmazza a finanszírozás formájától függetlenül. A másik egy *regionális operatív program (NYDOP)*, ami csak azokat a fejlesztéseket foglalja magában, amelyek megvalósításához regionális szintre allokált uniós támogatás vehető igénybe. Ez már egy önálló regionális program, aminek a tervezésébe minden korábbinál jobban bekapcsolták a megyéket és a kistérségeket is.

Zala megyében 1998-at követően három területfejlesztési program készült. Az 1998-2003-ra szóló program gerincét az ágazati fejlesztések tették ki, így a céljai is ágazati és kevésbé területi jellegűek voltak. A program korszerűsítésére a *megye felújított területfejlesztési stratégiája és középtávú programja (2002-2006)* keretében került sor, amely biztosította az NFT I-hez és a régió 2000-2006-os területfejlesztési programjához való igazodást. A megye 2007-2013-ra szóló programjának időintervalluma egybeesett az EU hétéves költségvetési időszakával és az NYDOP tervezési periódusával. Az egybeesés lehetővé tette, hogy a megyei szükségletek beépüljenek az NYDOP-ba, és azon keresztül megjelenjenek az ÚMFT-ben is.

A **zalai kistérségek területfejlesztési programjai** 2004 előtt a települések régiós programokba illeszthető fejlesztési elemeit tartalmazták. A 2007-2013-as időszakra a régió valamennyi kistérségére – egységes elvek és módszertan alkalmazásával – „kistérségi integrált projektsomagok” készültek, amelyek gyakorlatilag kistérségi programoknak is tekinthetők. Céljuk az volt, hogy alapul szolgáljanak a régió (és a megye) 2007-2013-as terveihez. E programok azonban nem voltak komplex jellegűek, mert a területfejlesztésnek csupán néhány tématerületére fókuszáltak (gazdaság, infrastruktúra, turizmus, közszolgáltatás).

A **településfejlesztési programok** kidolgozását Zala megyében nem minden esetben előzte meg koncepciókészítés.

Zalaegerszege 1996-2006 között a választási ciklusokhoz igazodó két gazdasági program jelentette a fejlesztési terveket. Az első a város „pozicionálását” szolgálta a nemzetközi és a hazai munkamegosztásba való bekapcsolódás révén, a második már kidolgozottabb és projektekkel jól megalapozott célokat határozott meg.

A város későbbi fejlesztési stratégiái és programjai a „Partnerség 2007-2013” elnevezésű programrendszer keretében készültek. Ez egy újszerű és egységes programozási eljárás volt, amelynek keretében elkészítették mind az öt megyei jogú város és kistérségeik (így Zalaegerszeg és kistérsége), 2007-2020-ra szóló koncepcióját és a 2007-2013-ra szóló középtávú programját.

Zalaegerszeg középtávú programja (2007-2013) a város viszonylagos húzóerejére (kis- és középvállalkozások, termálvíz, természeti és környezeti értékek, kedvező földrajzi fekvés) épít. Szem előtt tartja a régió fejlesztési törekvéseit és a gazdaságfejlesztés terén kihasználja a kistérségi partnerségben és az önkormányzatok együttműködésében rejlő lehetőségeket. Emellett összehangolja az országos, a régiós és a megyei fejlesztési elképzeléseket.

Zalakaros a 2000-2010-ig szóló koncepcionális céljait két középtávú gazdasági programban konkretizálta. A programok céljait az idegenforgalmi adottságok determinálták, amihez a döntéshozók jól társították a szükséges projekteket. Ezek megvalósítási sorrendje a támogatási intenzitás függvényében változott, de a célok nem módosultak.

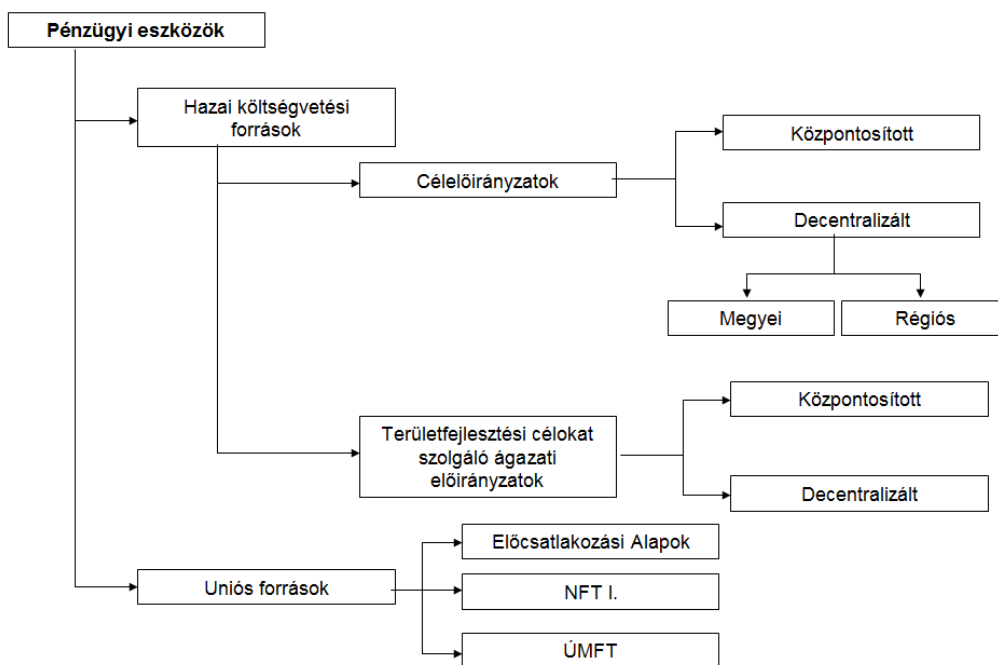
Csesztreg 1996-ot követően a településfejlesztési célok szintén két gazdasági programban kerültek megfogalmazásra. A 2002-2006-os évekre a gazdasági, környezeti feltételek, illetve az életminőség javítását (pl. vezetékes ivóvízhálózat felújítása, hulladékkezelés) tervezték, amelyek megvalósítása a sürgető lakossági igények miatt indokolt volt ugyan, de a gazdaságfejlesztést háttérbe szorította. A 2007-2014-re szóló program már a gazdasági potenciál erősítését helyezte középpontba, és mint mikro-térségi centrum a

gazdaságfejlesztés révén kívánta segíteni a környező települések foglalkoztatási gondjainak csökkentését.

A tervezés során mindegyik területi szinten a partnerség szellemében igyekeztek eljárni, és a fejlesztésben érdekelt szereplőket és szervezeteket bevonni a tervezés különböző fázisaiba. A „társadalmasítás” azonban gyakran formális volt, amiben a lakossági érdektelenség is szerepet játszott.

3.2. A fejlesztések finanszírozása

A területfejlesztés finanszírozásának elemzését a hazai decentralizált forrásokra, valamint az NFT I. és az ÚMFT pénzügyi forrásaira terjesztem ki (1. ábra).

1. ábra: A területfejlesztés hazai és uniós forrásai, 1996-2010
Saját szerkesztés

3.2.1. Hazai források

A hazai költségvetési források két nagy csoportját a költségvetési céllelőirányzatok és a területfejlesztési célokat szolgáló ágazati előirányzatok képezik. Mindkét forráscsoport központi és decentralizált részből (keretből) áll. A központi előirányzatokat az ágazati minisztériumok kezelik, a Nyugat-Dunántúlra és Zala megyére decentralizált forrásokról pedig a Nyugat-dunántúli és a Zala megyei területfejlesztési tanácsok döntenek.

1996 és 2008 között az alábbi céllelőirányzat és alap képezte a terület- és településfejlesztés hazai forrásait:

- Területfejlesztési céllelőirányzat (TFC)
- Térség- és településfelzárkóztatási céllelőirányzat (TTFC)
- Céljellegű decentralizált támogatás (CÉDE)
- Kistérségi támogatási alap (KITA)
- Területi kiegyenlítést szolgáló támogatás ((TEKI)
- Cél- és címzett támogatás (CCT)
- Terület- és régiófejlesztési céllelőirányzat (TRFC)
- Vállalkozási övezetek céllelőirányzat (VÖC)
- A leghátrányosabb helyzetű kistérségek felzárkóztatásának támogatása (LEKI)
- Települési hulladék közszolgáltatás fejlesztéseinek támogatása (TEHU)
- Települési önkormányzati szilárd burkolatú belterületi közutak burkolatfelújításának támogatása (TEUT)

A fenti előirányzatok 95%-át regionális és megyei szintre decentralizálták, 5%-uk pedig központi forrás maradt.

A decentralizált támogatások régiónkénti megoszlását (a Nyugat-dunántúli megyéket kiemelve) az *1. táblázat* mutatja.

1. táblázat: A megítélt decentralizált támogatások alakulása, 1996-2008

Megye régió	CÉDE	KITA	LEKI	TEHU	TEKI	TEUT	TFC	TRFC	TTFC	VÖC	Összesen
milliárd Ft											
Győr-M-S.	2,6	0,0	0,0	0,1	3,0	1,5	2,3	0,7	0,1	0,0	10,3
Vas	2,3	0,1	0,1	0,1	2,4	0,7	1,8	1,4	0,2	0,0	9,1
Zala	2,6	..	0,0	0,1	3,0	1,0	2,9	1,3	0,4	0,1	11,4
Nyugat-Du.	7,5	0,1	0,1	0,3	8,4	3,2	7,0	3,4	0,7	0,1	30,8
Ország	62,1	2,6	20,9	2,9	140,9	40,3	116,3	57,4	19,1	1,0	463,6
Nyugat-Dunántúl = 100%											
Győr-M-S.	34,6	0,0	0,0	23,3	35,7	45,0	32,7	22,0	16,1	0,0	33,3
Vas	31,1	88,0	100,0	36,2	27,7	24,0	26,2	40,2	31,2	0,0	29,6
Zala	34,3	12,0	0,0	40,5	36,6	31,0	41,1	37,6	52,7	100,0	37,1
Magyarország = 100%											
Nyugat-Du.	12,6	3,1	0,3	10,1	5,0	8,0	6,0	5,9	3,9	12,3	6,7
Közép-Mo.	9,5	0,0	0,0	31,3	6,9	48,2	7,7	8,8	2,7	0,0	11,5
Közép- Du.	10,1	1,1	0,0	9,2	8,3	9,3	9,0	6,8	8,0	0,0	8,2
Dél- Du.	15,2	25,3	12,5	13,3	13,0	8,2	12,9	11,6	16,2	16,4	12,8
Észak- Mo.	16,9	29,9	31,9	10,8	20,5	8,6	22,8	23,8	21,2	23,0	20,4
Észak- Alf.	19,9	31,4	41,6	11,9	25,6	8,9	27,2	27,3	27,6	34,3	24,6
Dél- Alf.	15,8	11,2	13,7	13,4	19,7	8,8	13,7	15,8	20,4	14,0	15,8

Forrás: www.ngm.gov.hu adatai alapján saját számítás és szerkesztés

Nyugat-Dunántúl az egy főre jutó GDP-t tekintve a régiók sorrendjében Közép-Magyarország után a második helyet foglalja el. Relatív magas fejlettsége következtében a régióban kevés hátrányos helyzetű kistérség és település van. Ebből adódóan a régió területfejlesztési előirányzatokból való részesedése az 1996-2008 közötti években a régiók közül a legalacsonyabb (6,7%) volt.

1996-2008 között a Nyugat-dunántúli megyék közül a legfejletlenebbnek számító **Zala megye** kapott a legtöbbet a decentralizált forrásokból (11,4 milliárd Ft) (1. táblázat). A megye régió belüli 37%-os részesedése jóval meghaladja a népességének 29%-os részesedési arányát, ami jól mutatja a decentralizált források területi kiegyenlítő szerepének az érvényesülését.

A megye a TTFC, a TFC, a TRFC, a TEHU és a TEKI forrásokból kapott a legtöbbet. A régió belüli csak Zala megyében volt vállalkozási övezet, így a VÖC teljes egészében itt került felhasználásra. A kedvezményezett települései révén a megye részesült a KITA előirányzatból is, viszont a LEKI nem érintette.

A megyei decentralizált forráskeretek (TFC, TEKI, CÉDE) pályázati rendszerben való elosztását a megyei területfejlesztési tanács (MTT) végezte. 1996-2006 között 1.615 nyertes pályázathoz 5,5 milliárd Ft támogatást nyújtott, így egy pályázatra 3,4 millió Ft támogatás jutott. Az alacsony összeg a támogatások elaprózódását jelzi, ami korlátozta a területfejlesztő hatásuk érvényesülését.

A támogatások felhasználása a megyei területfejlesztési koncepció néhány prioritására (gazdaságfejlesztés, környezetvédelem) koncentrált, így mérsékelt támogatásban részesültek olyan fontos célok, mint a humán erőforrás vagy a lakossági infrastruktúra fejlesztése.

A megye *kilenc kistérsége* közül 1996 és 2008 között a legtöbb decentralizált forrás a Zalaegerszegi kistérségbe került, az összes támogatás több mint 40%-a pedig a négy hátrányos helyzetű kistérségbe jutott (2. táblázat). A hátrányos helyzetű kistérségek (kivéve a Lenti kistérséget) az egy főre jutó decentralizált támogatások alapján is a megyei kistérségi rangsor elején helyezkednek el. Megállapítható tehát, hogy a források kistérségi allokációja során a területi kiegyenlítődés és a felzárkóztatás szempontjai érvényesültek, ennek ellenére a legtöbb fejlettségi mutatóban nem felzárkózás, hanem inkább elmaradás következett be (a hátrányos helyzetű kistérségek egy főre jutó támogatása [80 ezer Ft/fő] több mint dupláját tette ki a megyei értéknek [39 ezer Ft/fő]).

Zalában a decentralizált források jelentős részét, mintegy 70%-át az önkormányzatok kapták, ami nagy szerepet játszott a kistéleplések forrásellátásában. Ezért célszerű lenne a hazai támogatási rendszer működését a jövőben fenntartani (2010-től a költségvetésben hazai támogatások nem szerepelnek) annak érdekében, hogy a támogatások a kistéleplésekhez is eljussanak. (Az uniós pályázatok jelenleg elsősorban a nagy összegű fejlesztéseket támogatják, ami e települések többségének pályázatokon való részvételét az önerő hiánya miatt korlátozza.)

2. táblázat: A hazai támogatások és a fejlettség összefüggései Zala megye kistérségeiben, 1996-2008

Kistérségek	Lakónépesség ezer fő 2007.01.01.	Támogatás összesen millió Ft	Komplex mutató 2007.01.01.	Egy főre jutó támogatás	
				ezer Ft/fő	%
Letenyei*	17,4	1 795	2,56	103	15,7
Lenti	22,3	1 934	3,06	87	17,0
Zalaszentgróti*	18,2	1 457	2,80	80	12,8
Zalakarosi*	13,2	990	2,63	75	8,7
Pacsai*	10,8	549	2,59	51	4,8
Zalaegerszegi	97,3	2 513	3,51	26	22,0
Keszthelyi	34,8	681	3,81	20	6,0
Nagykanizsai	67,0	1 258	3,19	19	11,0
Hévízi	12,5	225	4,04	18	2,0
Megye összesen	293,4	11 402	3,13	39	100,0
Hátrányos helyzetű kistérségek összesen	59,6	4 791	2,65	80	42,0
Nyugat-Dunántúl	999,4	30 800	3,28	31	-
Ország	10 066,2	463 554	2,90	46	-

*Kedvezményezett kistérségek

Forrás: KSH, 2007; www.ngm.gov.hu alapján saját számítás és szerkesztés

3.2.2. Uniós források

Magyarország fejlesztési lehetőségei az EU-ba történő belépés után jelentősen kibővültek.

Az NFT I. időszakában (2004-2006) a pályázók részére öt operatív program biztosított forrásokat:

- Gazdasági versenyképességi operatív program (GVOP),
- Humánerőforrás-fejlesztési operatív program (HEFOP),
- Környezetvédelmi és infrastruktúra operatív program (KIOP),
- Agrár- és vidékfejlesztési operatív program (AVOP),
- Regionális fejlesztési operatív program (ROP).

Az NFT I. Nyugat-Dunántúlra és a régió három megyéjére vonatkozó főbb pályázati adatait a 3. táblázat mutatja.

**3. táblázat: Az első NFT támogatott projektjei és megítélt támogatásai
a Nyugat-Dunántúlon és megyéiben*, 2004-2006**

Operatív program	Támogatott projektek							
	száma (db)				megoszlása (%)		Országos	
	Gy-M-S	Vas	Zala	Nyugat-Du.	Nyugat-Du.	Zala	megye átlag (db)	régió átlag (db)
Támogatott projektek								
KIOP	12	3	0	15	0,8	0,0	6	18
AVOP	254	279	407	940	48,8	54,3	326	931
HEFOP	80	56	138	274	14,2	18,4	165	472
GVOP	318	147	190	655	34,0	25,3	415	1 186
Ágazati OP-k	664	485	735	1 884	97,8	98,0	612	2 607
ROP	12	16	15	43	2,2	2,0	28	79
Összesen	676	501	750	1 927	100,0	100,0	940	2 686
Megítélt támogatások								
	millió Ft				megoszlása (%)		millió Ft	
KIOP	11 197	3 801	0	14 998	25,3	0,0	6 038	17 251
AVOP	4 159	3 921	4 830	12 910	21,8	33,2	5 597	15 991
HEFOP	4 253	3 514	4 285	12 052	20,3	29,5	9 578	27 365
GVOP	6 468	2 849	2 586	11 902	20,1	17,8	7 335	2 958
Ágazati OP-k	26 077	14 085	11 701	51 862	87,5	80,5	28 548	63 565
ROP	2 086	2 522	2 833	7 442	12,5	19,5	5 884	16 812
Összesen	28 163	16 607	14 534	59 304	100,0	100,0	34 432	98 377
Egy főre jutó támogatás (ezer Ft)								
-	63	64	50	60	-	-	69	-

*Megkötött szerződések alapján

Forrás: NFÜ, EMIR (2011.01.17.) adatai alapján saját szerkesztés

A *Nyugat-dunántúli régió* a támogatott projektek számát (1.927 db) tekintve közel 30%-kal, a megítélt támogatásokat (59,3 milliárd Ft) tekintve pedig 40%-kal maradt el az országos régió átlagtól. A régióban az agrár- és vidékfejlesztési támogatások kaptak elsőbbséget. Az egy főre jutó támogatások összege a régióban 9.000 Ft-tal volt kevesebb az országosnál.

Zala megyéből származott a régió legtöbb támogatott projektje (750 db), ám a megítélt támogatásokból a három megye közül mégis a legkisebb arányban részesült. A megye mind a pályázatszám, mind a megítélt támogatás tekintetében elmarad az országos megye átlagtól. A mutatók a megye relatíve kedvezőtlen pályázati aktivitására utalnak és egyben azt is jelzik, hogy a megyét

az országosnál kisebb összegű beruházások jellemezték. Az elaprózódás tehát nem csak a hazai, hanem az uniós támogatásokra is vonatkoztatható.

Zalában a nyertes projektek 98%-a és a támogatások 80%-a ágazati programokhoz kapcsolódott. A projektek több mint fele és a támogatások mintegy harmada (4,8 milliárd Ft) az AVOP-ból származott, és zömmel mezőgazdasági és falufejlesztési célokat szolgált.

Az NFT I. Zala megyében a megyei jogú városközponttal rendelkező **kistérségeket** hozta kedvező helyzetbe, és nem segítette megfelelő mértékben a területi kiegyenlítődést, az elmaradott kistérségek felzárkóztatását. Ehhez persze a kedvezményezett kistérségek gyenge pályázati aktivitása is hozzájárult.

ÚMFT időszakában (2007-2013) – az NFT I-gyel ellentétben – mindegyik régió önálló operatív programmal rendelkezik (pl. Nyugat-Dunántúli Operatív Program: NYDOP). Az ÚMFT a hét regionális program mellett nyolc ágazati operatív programot tartalmaz:

- Államreform operatív program (ÁROP),
- Gazdaságfejlesztés operatív program (GOP),
- Környezet és energia operatív program (KEOP),
- Közlekedés operatív program (KÖZOP),
- Társadalmi megújulás operatív program (TÁMOP),
- Társadalmi infrastruktúra operatív program (TIOP),
- Végrehajtás operatív program (VOP),
- Elektronikus közigazgatás operatív program (EKOP).

A továbbiakban az ÚMFT eddig eltelt 2007 és 2010 közötti időszakára vonatkozóan vizsgálom meg a fenti operatív programokból nyertes projekteket és támogatásokat (4. táblázat).

4. táblázat: Az ÚMFT támogatott projektjei és megítélt támogatásai a Nyugat-dunántúli régióban*, 2007-2010

Operatív program	Támogatott projektek							
	száma (db)				megoszlása (%)		országos	
	Gy-M-S. m.	Vas m.	Zala m.	Ny-Du.	Ny-Du.	Zala	megye átlag (db)	régió átlag (db)
ÁROP	8	5	11	24	0,8	1,3	19	55
GOP	783	284	325	1 392	48,1	39,1	517	1 477
KEOP	107	54	62	223	7,7	7,5	83	238
KÖZOP	7	8	10	25	0,9	1,2	7	20
NYDOP	258	198	237	693	23,9	28,5	35	99
TÁMOP	168	104	161	433	15,0	19,4	233	667
TIOP	41	38	25	104	3,6	3,0	85	243
Összesen	1 372	691	831	2 894	100,0	100,0	979	2 799
A megyék részesedése a régió pályázataiból, %								
-	47,4	23,9	28,7	100,0	-	-	-	-
Megítélt támogatások								
	millió Ft				megoszlása (%)		millió Ft	
ÁROP	154	84	196	434	0,1	0,1	783	2 238
GOP	19 930	7 799	6 896	34 624	8,1	8,1	15 248	43 565
KEOP	54 241	3 935	19 749	77 925	18,3	18,3	25 421	72 631
KÖZOP	79 470	26 650	55 214	161 335	37,8	37,8	69 738	199 251
NYDOP	31 531	26 803	22 698	81 032	19,0	19,0	4 052	11 567
TÁMOP	12 581	3 916	5 115	21 612	5,1	5,1	19 682	56 236
TIOP	32 200	7 197	10 000	49 398	11,6	11,6	18 281	23 231
Összesen	230 107	76 384	119 868	426 360	100,0	100,0	153 205	437 728
A megyék részesedése a régió támogatásából, %								
-	54,0	17,9	28,1	100,0	-	-	-	-
Egy lakosra jutó támogatás, ezer Ft								
-	514	295	415	428	-	-	307	-

* Megkötött szerződések alapján

Forrás: NFÜ, EMÍR (2011.01.17.) adatai alapján saját szerkesztés

A Nyugat-dunántúli régióban a támogatott projektek száma és a megítélt támogatások összege nagyjából megegyezik az országos régió átlaggal. A nyertes projektek közel fele a legfejlettebb Győr-Moson-Sopron megyéből származik, ahol különösen a GOP-hoz kapcsolódó projektek és támogatások aránya magas. Az operatív programok közül második helyen az NYDOP áll (a pályázatok közel egynegyede, a források közel egyötöde ebből származik).

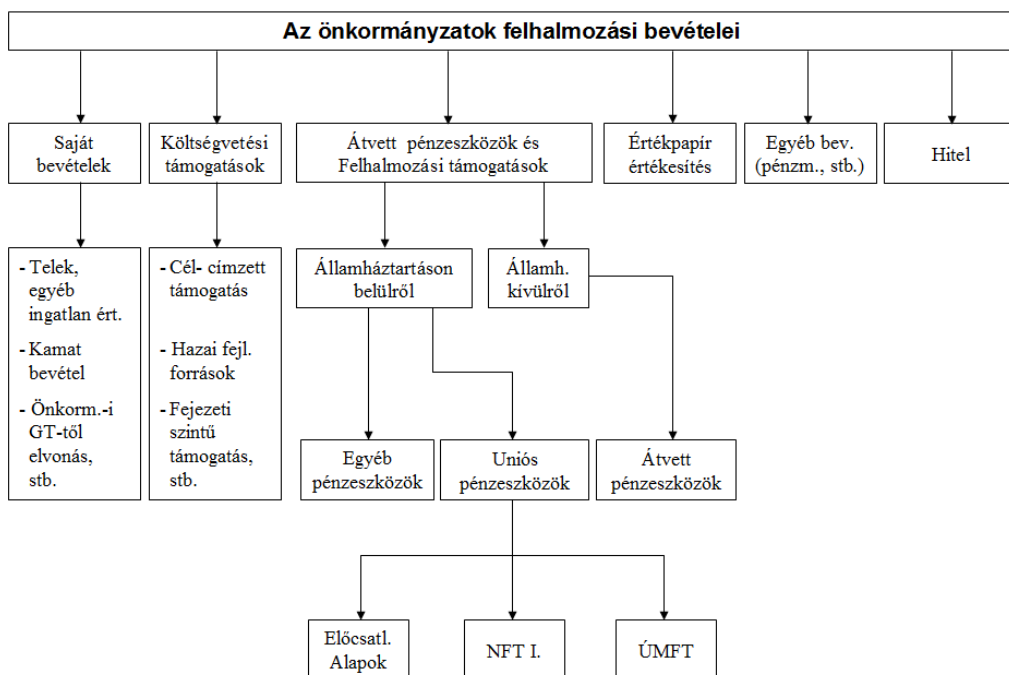
Az *NYDOP első akcióterve* (2007-2008) alapján az operatív program négy prioritásának intézkedésére (gazdaság, turizmus, városfejlesztés, környezet és közlekedés) írtak ki pályázatot. A beérkezett forrásigény 70%-kal meghaladta a rendelkezésre álló keret nagyságát, ami a támogatási intenzitás kedvező mértékének (55%) is köszönhető.

Zala megye ágazati és regionális operatív programokból elnyert pályázatai mind számukat, mind támogatásukat tekintve elmaradtak a Nyugat-Dunántúl és a megyék országos átlagától. Az elmaradás azzal is magyarázható, hogy a megyében túlsúlyban lévő kis- és középvállalkozásoknak nem volt eléggé vonzó a támogatási intenzitás és a megítélhető támogatás nagysága, az aprófalvak önkormányzatainak pedig a pályázati önrész előteremtése okozott gondot.

A 2007-2010 közötti időszakban jól kimutatható a megyei jogú városi központú *kistérségek* relatíve magas forrásszerző képessége, szemben a négy hátrányos helyzetű kistérséggel, amelyek pályázati és támogatási részesedése a kilenc kistérség között a legalacsonyabb volt. Esetükben az NFT I-hez hasonlóan az ÚMFT-ben sem érvényesült a felzárkózást segítő pozitív diszkrimináció. (Közülük egyedül a Zalakarosi kistérség forrásszerző képessége emelkedik ki, ami Zalakaros kedvező adottságából adódó dinamikus fejlődésének köszönhető.)

3.3. A települések fejlesztési forrásai

Ezt a témakört három települési önkormányzat költségvetésének teljesítési adatai alapján vizsgáltam meg. A településfejlesztés forrásai a költségvetés felhalmozási bevételei között jelennek meg, amit a 2. ábra szemléltet.

2. ábra: Az önkormányzatok felhalmozási célú bevételei

Forrás: Saját szerkesztés

A különböző nagyságú és szerepkörű települések önkormányzatai a fejlesztési feladataikat más-más adottságok, ellátási kötelezettségek és pénzügyi viszonyok közepette látják el. Az értekezésben három ilyen település (Zalaegerszeg, Zalakaros és Csesztreg) önkormányzatának főbb költségvetési adatait elemzem (5. táblázat).

A vizsgálat a következő témakörökre terjed ki:

- a működési és felhalmozási bevételek aránya,
- a működési bevételeken belül a legjelentősebb helyi adók szerepe,

- a felhalmozási bevételeken belül a saját bevételek, a fejlesztési célú költségvetési támogatások, a felhalmozási célú támogatás értékű bevételek, a fejlesztési célra átvett pénzeszközök és
- a hitel aránya.

5. táblázat: A bevételek és kiadások teljesítésének megoszlása néhány Zala megyei településen

Megnevezés	Zalaegerszeg			Zalakaros			Csesztreg		
	2000	2006	2009	2000	2006	2009	2000	2006	2009
százalék (%)									
Bevételek = 100%									
Működési*	73	75	73	49	68	72	50	82	78
Felhalmozási*	27	25	27	51	32	28	50	18	22
Működési bevételek = 100%									
HIPA	22	20	24	7	12	13	10	12	13
IFA	-	18	15	13	-
Kommunális adó	-	-	-	1	1	1	-	-	-
Építményadó	-	-	-	3	3	3	-	-	-
ÖNHIKI	-	-	-	-	-	-	14	16	7
Felhalmozási bevételek = 100%									
Saját bevételek	34	24	11	68	31	9	5	19	7
Költségvetési támogatások	4	2	3	1	8	-	-	-	1
Felhalmozási támogatások	-	19	43	-	-	23	-	31	61
Átvett pénzeszközök	28	3	5	12	21	..	73	-	-
Értékpapír értékesítés	21	2	-	-	-	-	5	-	7
Egyéb bevétel	13	26	32	7	14	68	17	12	24
Hitel	-	24	6	12	26	-	-	38	-
Kiadások = 100%									
Működési*	71	75	73	48	60	57	51	83	79
Felhalmozási*	29	25	27	52	40	43	49	17	21
Kiadások = 100%									
Kötelező feladatok	92	82	83	98	95	96	100	100	100
Önként vállalt feladatok	8	18	17	2	5	4	-	-	-

* A működési és felhalmozási bevételek a kiegyenlítő, függő, átfutó tételektől és az értékpapírok formaváltozásától tisztítottak. A kiadási oldal is így korrigált, és tartalmazza a felújításokat is.

Forrás: Zalaegerszeg, Zalakaros, Csesztreg költségvetési beszámolói, 2000; 2006; 2009
Saját gyűjtés (számítás) és szerkesztés

A működési és felhalmozási bevételek aránya évenként és településtípusonként változik, és több tényezőtől függ. Ilyen tényezők az ellátási kötelezettség, a forrásszerző képesség, a pályázati aktivitás és a felhalmozási bevételek esetleges működési célú igénybevétele.

A települések működtetésében a *helyi adók* közül az iparüzési adónak és idegenforgalmi adottságú településeken az idegenforgalmi adónak van meghatározó szerepe. A két adónemből származó bevételek jelentőségét növeli, hogy részt vesznek a pályázati önrész biztosításában is.

A felhalmozási bevételek egyik tételét a *saját bevételek* képezik, amelyek zöme ingatlanértékesítésből és vagyonhasznosításból származik. E bevételek nagyságát az értékesíthető telkek és más vagyontárgyak mennyisége és értéke határozza meg, ami az adott település vagyoni helyzetétől és a mindenkori piaci feltételektől függ.

A hazai önkormányzati és területfejlesztési célú források a *fejlesztési célú költségvetési támogatások* között jelennek meg. A már említett hazai támogatási formák közül ötöt kizárólag az önkormányzatok vehettek igénybe. A vizsgált települések CÉDE, TEKI és TEUT támogatást nyertek, amit infrastruktúra-fejlesztésre és útfelújításra használtak fel. A szóban forgó források összege az uniós csatlakozás óta fokozatosan csökkent, majd megszűnt, a hazai támogatásokat 2010-től kezdve uniós támogatásokkal váltották ki. A jövőre nézve ez főleg a kisebb települések fejlesztési finanszírozásában jelenthet gondot, az uniós pályázati rendszer ugyanis a városoknak kedvez, mert a nagy összegű projekteket preferálja.

A pályázati úton elnyert uniós támogatások 2006-tól a *felhalmozási célú támogatás értékű bevételek* között található az önkormányzatok költségvetésében. Az EU-ba való belépés óta az uniós források súlya a településfejlesztés finanszírozásában is megnőtt és egyre inkább meghatározóvá vált. Ennek következtében a településfejlesztésben is döntő szerepre tett szert a forrásszerző képesség alakulása.

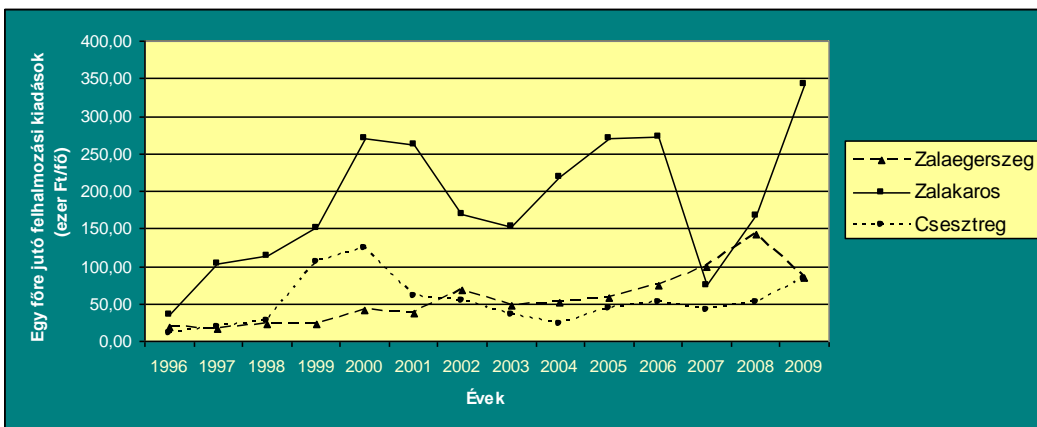
A fejlesztési célra *átvett pénzeszközök* zöme a gazdálkodószervektől származik. Az önkormányzatok ezekből a forrásokból általában közös érdekeltségű fejlesztéseket finanszíroznak. Az átvett pénzeszközök nagyságát tekintve a jelentősebb gazdasági bázissal rendelkező települések vannak

kedvező helyzetben. Az általam vizsgált települések közül Zalaegerszeg sorolható ide.

A felhalmozási bevételek közé tartozik a *fejlesztési hitel* is, amit a 2000, a 2006 és a 2009-es években valamennyi vizsgált település igénybe vett. 2000 és 2009 között a hitelállomány legnagyobb mértékben (15-szörösére) Zalaegerszegen növekedett, míg a többi településen a növekedés legfeljebb kétszeres volt. A növekedés ellenére 2009-ben Zalaegerszegen a felvett hitelek a költségvetési bevételeknek csak 12%-át tették ki. Ez az érték Zalakaroson és Csesztregen 6, illetve 9% volt, tehát egyik önkormányzat sem adósodott el. Ezt bizonyítja az is, hogy 2009-ben országos szinten az önkormányzati szektor egy főre jutó adósságállománya (89,2 ezer Ft) 40-60%-kal haladta meg a vizsgált települések adósságmutatójának értékét.

A vizsgált településeken az *önként vállalt feladatok* jellemzően az oktatáshoz, kultúrához, közművelődéshez és az idegenforgalomhoz kapcsolódnak. Zalaegerszegen az erre fordított kiadások 2000 és 2006 között megduplázódtak, azóta 18-20%-ot tesznek ki. Zalakaroson ez az arány 2-3% körül van. A nagyobb településeken – a lakossági igények ellenére is – indokolt lehet az önkéntes feladatok fokozatos mérséklése.

A települések felhalmozási képességét az *egy főre jutó felhalmozási kiadás mutató* segítségével vizsgáltam meg az 1996-2009-es évekre vonatkozóan (3. ábra).

3. ábra: Az egy főre jutó felhalmozási kiadások alakulása néhány településen, 1996-2009

Forrás: Zalaegerszeg Megyei Jogú Város Önkormányzata, Zalakaros Város Önkormányzata, Csesztreg Község Önkormányzata költségvetési beszámolói, 1996-2009

<http://statinfo.ksh.hu/Statinfo/haViewer.jsp>

Saját gyűjtés (számítás) és szerkesztés

A leggyengébb fejlesztési kondícióval (az 1996-2009-es évek egy főre jutó átlagos felhalmozási kiadása: 51,9 ezer Ft) az ÖNHIKI-s Csesztreg rendelkezik. A kedvezőtlen fejlesztési kondíció nem csak Csesztregre, hanem más kistépelülésekre is jellemző, amit Felsőrajk és Zalacséb három évre (2000; 2006; 2009) vonatkozó fajlagos felhalmozási kiadásai is bizonyítanak (6. táblázat).

6. táblázat: Fajlagos felhalmozási kiadások átlaga néhány településen, 2000; 2006; 2009

Megnevezés	Felsőrajk	Zalacséb	Országos átlag
Egy főre jutó átlagos felhalmozási kiadás (ezer Ft)	13,3	14,3	36,3

Forrás: Felsőrajk Község Önkormányzata, Zalacséb Község Önkormányzata költségvetési beszámolói, 2000; 2006; 2009; www.allamkinestar.gov.hu

A táblázatból látható, hogy három évre vonatkozóan a két kistépelülés egy főre jutó átlagos felhalmozási kiadása az országos átlagnak alig 40%-át teszi ki.

A kistépelülési önkormányzatok az előírt feladatok ellátásához nem rendelkeznek elegendő forrással, ami kihat a pályázati önerő biztosítására, ezáltal a fejlesztési forrásszerzésre.

Zalaegerszezen a fajlagos felhalmozási kiadás az 1996-2009-es évek költségvetési adatai alapján 56,1 ezer Ft-ot tesz ki (3. ábra), ami közepes fejlesztési pozíciónak tekinthető. Ugyanezen évekre Zalakaros 185,5 ezer Ft/fő átlagos felhalmozási kiadása messze kiemelkedő. E kisváros kedvező gazdasági pozícióját alapvetően gyógyvízkincs-adottsága tette lehetővé. Viszont önmagában ez sem elegendő a gazdasági kitöréshez. Példa erre a szintén gyógyvízzel rendelkező Lenti, amelynek ez az adottsága a fejlesztések folyamatos elmaradása miatt nem vezetett fellendüléshez. Ennek legfőbb akadálya a pályázati forrásszerzéshez szükséges önerő hiánya. Jól mutatja e két fürdőhely fejlesztési kondíciói közötti különbséget, hogy három év (2000; 2006; 2009) költségvetési adatai alapján Lenti fajlagos felhalmozási kiadásának (47,9 ezer Ft/fő), mintegy hatszorosa (294,9 ezer Ft/fő) a zalakarosi érték.

Összességében a fajlagos felhalmozási kiadás nagysága jól tükrözi a vizsgált települések eltérő adottságait és sajátosságait: Csesztreg hátrányos helyzetét, Zalaegerszeg relatíve kedvező forrásszerző képességét, valamint Zalakaros azon erősségét, hogy idegenforgalmi adottságait jól tudja kamatoztatni a hazai és uniós támogatások elnyerése érdekében.

4. KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

A dolgozat eredményeit bemutató fejezetben a területfejlesztési tervezés mechanizmusát, a tervek végrehajtását és a fejlesztések finanszírozását vizsgáltam meg regionális, megyei, kistérségi és települési viszonylatokban. Külön foglalkoztam a településfejlesztéssel és benne a különböző méretű települési önkormányzatok szerepével és településfejlesztési célú költségvetési forrásaival. A vázolt témakörök vizsgálatából az alábbi következtetések adódtak.

- A területi tervezés (koncepciók és programok kidolgozása) a Nyugat-dunántúli régióban a vizsgált időszakban összességében magas színvonalú volt. Problémaként állapítható meg azonban a fejlesztési célok túl általános vagy túl aprólékos, részletekbe menő megfogalmazása. A tervezők kevés energiát fordítottak a kitörési pontok egyértelmű megfogalmazására, emellett a jövőképet is gyakran változtatták, minden új koncepcióban az előzőtől eltérő jövőképet határoztak meg.
- A megyei szintű fejlesztési terveknel ugyancsak jellemző volt a súlypontképzés hiánya. Emellett olyan célokat is meghatároztak (vagy legalábbis a többiektől nem különítettek el), amelyek megvalósítása nem helyi kompetenciába tartozik, hanem megyén kívüli döntésektől függ.
- Kistérségi szinten még nem mindenhol ismerték fel a területfejlesztési tervezés jelentőségét. Ezen a szinten a tervezést sokáig módszertani problémák, napjainkban pedig a kistérséget alkotó települési önkormányzatok érdekeinek összehangolatlansága befolyásolja.
- A településfejlesztési tervek kidolgozása önkormányzati feladat. A tervezésnek elsősorban a nagyobb települések (főleg a városok) tulajdonítanak jelentőséget, a kisebb településeknél a terveket a választási ciklushoz igazodó (polgármesteri) gazdasági programokkal „helyettesítik”.

- Az elemzések szerint a vizsgált térségekben és településeken a különböző szintű tervek egymásra épülnek, az alsóbb szintű tervek összhangban vannak a felsőbb szintűekkel. Az uniós csatlakozás óta a tervezés során nagy figyelmet fordítanak az NFT I-ben és az ÚMFT-ben szereplő uniós források megszerzési lehetőségeinek feltárására regionális, megyei, kistérségi és települési szinteken egyaránt. E forrásszerzési igény esetenként még a valós területi/helyi szükségleteket is felülírja, így előfordul, hogy nem a lokális szükségletek, illetve tervek, hanem a pályázati lehetőségek orientálják a helyi fejlesztési politikát.
- A vizsgálat feltárta, hogy a tervezés során minden szinten igyekeztek érvényesíteni a partnerség elvét, a terület- és településfejlesztés szereplőinek bevonását a tervezés különböző fázisaiba. A tervek „társadalmiasításának” eredménye azonban meglehetősen differenciált. Bár a kötelező tervegyeztetéseket mindenhol megtartották, azonban a vélemények megismerése és figyelembevétele gyakran formális volt. A különböző tervegyeztetési fórumokon a lakosság részéről sokszor érdektelenség mutatkozott.
- A disszertációban megállapításra került, hogy a területfejlesztés *pénzügyi finanszírozási rendszerének* kialakulását az 1996. évi területfejlesztési törvény gyorsította meg, a finanszírozási formák (előirányzatok) száma és elnevezése azonban sokszor változott. A gyakori változások megnehezítették az előrelátást, elbizonytalanították a potenciális fejlesztőket.
- 1996 és 2009 között tízféle, 95%-ban regionális és megyei szintre decentralizált cél-előirányzat és alap képezte a terület- és településfejlesztés *hazai forrásait*. Ez a támogatási rendszer megyei és kistérségi szinten egyaránt fontos szerepet töltött be az EU-konform pályázati rendszer széles körű megismerésében és begyakorlásában. 2010-ben a területfejlesztés hazai forrásai megszűntek, helyüket az uniós támogatások vették át.

- A Nyugat-dunántúli régió megyéi közül 1996 és 2008 között Zala megye kapta a legtöbb hazai támogatást, ami összhangban van a megye relatíve alacsony fejlettségével. A támogatások kétharmadát a megyében az önkormányzatok vették igénybe (országosan ez az arány 90% volt), amiből jellemzően életkörülményeket javító fejlesztéseket (helyi infrastruktúra, oktatás, útfelújítás) valósítottak meg. Viszonylag kevés támogatás jutott gazdaság- és humán erőforrás-fejlesztésre. Az önkormányzatok által elnyert támogatások jelentékeny részének, különösen a kistelepülések esetében költségvetési forráshiány pótló szerepe volt és a kötelező önkormányzati alapfeladatok ellátását segítette elő.
- Az elemzések és az interjúk alapján megállapítható, hogy az *uniós források* elsősorban a nagy összegű (magas bekerülési költségű) beruházásokat támogatják, amik általában a városokban valósulnak meg. Ennél fogva a mai uniós pályázati rendszer nem segíti megfelelően a kistelepülések fejlődését, mert célstruktúrája nem illeszkedik azok szükségleteihez. Ezért – a hazai területfejlesztési támogatások megszűnésének okán is – célszerű lenne a pályázati/támogatási rendszer felülvizsgálata és olyan irányú módosítása, ami az eddiginél nagyobb mértékben tenné lehetővé a községi (kistelepülési) fejlesztések támogatását is.
- Az önkormányzatok rendelkezésére álló fejlesztési források a települések *költségvetésében* jelennek meg. A különböző méretű és funkciójú települések (Zalaegerszeg, Zalakaros, Csesztreg) működési és felhalmozási bevételeinek struktúrája eltér egymástól. Az elemzésből az a következtetés vonható le, hogy az önkormányzatok fejlesztési forrásain belül visszaszorultak a saját bevételek és a települések méretétől és adottságaik kihasználásától függően megnőtt a költségvetési támogatások, majd később a hazai, ezt követően pedig az uniós pályázati források aránya. A folyamat végül oda vezetett, hogy napjainkban a kistelepülések fejlesztésének forrását

javarészből a költségvetési támogatások, a nagyobb településeknél pedig az uniós források teszik ki.

- A különböző méretű települések *fejlesztési pozícióját* befolyásoló tényezők közül a 90-es évek végén még az állami támogatások nagysága volt a meghatározó, mára viszont az adott település forrásszerző képessége vált döntővé. Ezen a téren a nagyobb települések, főleg a városok vannak előnyös helyzetben. A városokéhoz hasonló azon települések fejlesztési pozíciója is, amelyek a kedvező adottságaikat (pl. idegenforgalmi vonzerő) a forrásszerzés érdekében is jól tudják kamatoztatni. Ezzel szemben az elmaradott, valamilyen szempontból hátrányos helyzetűnek minősülő települések fejlesztési (felzárkózási) lehetőségei jelentősen beszűkültek és ezen a téren jobbra csak az uniós pályázati és támogatási rendszer megváltoztatása hozhat javulást.

5. ÚJ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK

- 1) Nyugat-Dunántúlon az 1996-2020 közötti időszakra vonatkozó térségi és települési fejlesztési tervekben nem kapott kellő hangsúlyt a fejlesztések „kitörési pontjainak” egyértelmű meghatározása, ami nehezítette a támogatások koncentrált és területileg hatékony felhasználását. A kistérségi szintű tervezés hatékonyságát a települési önkormányzatok fejlesztési elképzeléseinek és érdekeinek összehangolatlansága rontotta. A helyi fejlesztéspolitikát (főleg a kistelepüléseken) hátrányosan befolyásolta, hogy a szükségletek helyett gyakran a pályázati lehetőségekből indultak ki. Bár a törekvések, a pályázatok a felzárkózást célozták meg, a regisztrált eredmények, a fejlettségi mutatók lemaradásról, leszakadásról árulkodnak.
- 2) A Nyugat-Dunántúlon a települések közötti fejlettségi különbségek alakulásában a térségi/települési adottságok, a településméret és a forrásszerző képesség játszanak meghatározó szerepet. Ezek mellett a fejlettségi különbségeket a pályázati aktivitás, a támogatási intenzitás és a pályázati önerővel való rendelkezés mértéke is befolyásolja. A kistelepülések jórésztében ördögi kör alakult ki: kellő gazdasági aktivitás, elfogadható fejlesztések híján nem képződik elegendő saját forrás, e források nélkül pedig nincs lehetőség külső pénzügyi források elnyerésére, vagyis a gazdaság- és humán erőforrás fejlesztésére. Kimutatható, hogy ott van a legnagyobb baj, ahol az állami támogatásokat az életkörülmények javítására, a működéshez szükséges, de hiányzó pénzek pótlására voltak kénytelen fordítani, s nem maradt „energia” a jövő építésére.

- 3) A Zala megyei települési önkormányzatok 2000-2009 közötti költségvetéseit elemezve ráirányítottam a figyelmet azokra a tényezőkre, amelyek a finanszírozási források megszerzése szempontjából differenciálják a településeket, és a forráselosztás mechanizmusa miatt a források elaprózódásához is vezettek. A fejlesztések terén a támogatások és a forrásszerző képesség a döntő tényezők, és ez a körülmény tovább erősítheti a települések között meglévő differenciákat.

- 4) A területi tervezés mechanizmusának és a fejlesztések finanszírozásának kapcsolatrendszerét alapul véve olyan új összefüggésekre rávilágító ábrákat szerkesztettem, amelyek a kutatás és az oktatás számára is jól hasznosíthatók.

6. PUBLIKÁCIÓK

A disszertáció témaköréből megjelent publikációk

- 1) Csanádi Á. – Sarudi Cs. (2012): Támogatási lehetőségek kihasználása vidéken zalai példákon. Gazdálkodás. Agrárökonómiai tudományos folyóirat. Budapest. (Megjelenés alatt, befogadó nyilatkozattal.)
- 2) Csanádi Á. (2012): Különböző méretű települések fejlesztési lehetőségei a felhalmozási forrásaik tükrében. Területfejlesztés és Innováció. 2012. 6. évfolyam 1. szám. pp 2-9. A PTE TTK Földrajzi Intézet Politikai Földrajzi és Területfejlesztési Tanszékének, valamint Társadalomföldrajzi és Urbanisztikai Tanszékének elektronikus folyóirata.
- 3) Csanádi Á. (szerk.) (2012): Pódiumon az önkormányzatok finanszírozása. BGF Tudományos évkönyv 2011. Útkeresés és növekedés. Budapest. Budapesti Gazdasági Főiskola Rektori Hivatala, 2012 (Várható megjelenés: 2012. november 12-én a Magyar Tudomány Ünnepe, BGF Plenáris ülésére, befogadó nyilatkozattal.)
- 4) Á. Csanádi (2011): The Chances of Bringing Zala County into Line with Others Concerning Development Assistance of Enterprises. Acta Scientiarum Socialium 32 (2010): 3-11. ISSN: 1418-7191 (Elektronikus kiadvány)
- 5) J. Tóth – Á. Csanádi (2010): The effect of the subsidization system on agriculture. Regional and Business Studies (2010) Vol 2 No 2, 1-6 Kaposvár University, Faculty of Economic Science, Kaposvár, ISSN 1789-6924
- 6) Csanádi Á. (2007). Támogatott, visszatérítendő fejlesztési források (III.) Elektrotechnika, 15. évf., 11-12. sz. p. 48.
- 7) Csanádi Á. (2007). Támogatott, visszatérítendő fejlesztési források (II.) Elektrotechnika, 15. évf., 10. sz. p. 38.
- 8) Csanádi Á. (2007). Támogatott, visszatérítendő fejlesztési források (I.) Elektrotechnika, 15. évf., 8-9. sz. pp. 40-41.
- 9) Csanádi Á. (2007). Vissza nem térítendő fejlesztési támogatások Elektrotechnika, 15. évf., 7. sz. pp. 40-41.

- 10) Csanádi Á. – Tóth J. (2002): Az önkormányzatok pénzügyei (11-15. fejezet, 18-19. fejezet) Budapest. Perfekt, 2002. pp. 157-212. pp. 226-246. ISBN 9633944740

Konferenciaszereplés

1. Csanádi Á. (2011): Tévedések és jó gyakorlatok az önkormányzatok finanszírozásában. Pódium-beszélgetés moderálása. Magyar Tudomány Ünnepe, 2011. november 10-11. „Útkeresés és növekedés” 11. Tudományos Konferenciasorozat. Pénzügy és Számvitel szekció. Budapesti Gazdasági Főiskola, Budapest.